
SJUZAN LANGER

ČOVEK I ŽIVOTINJA: GRAD I KOŠNICA

Za poslednjih pet ili šest decenija ljudska pozornica promenila se korenitije no ikada ranije u istoriji. Spoljne promene u našem sopstvenom poretku već odavno su stara priča; iščezavanje konjskih zaprega, konjanika, dece koja pešice odlaze u školu i dolazak mašina na njihovo mesto; preobražaj kilometarskih poljskih imanja u gradilišta s kao u snu izniklim kućicama. Te pojave su, očigledno, upadljivije na selu nego u gradu, jer iako su svi veliki gradovi postali još veći, svetliji, mehanizovaniji, njihov osnovni obrazac, čini se, manje su poljuljali nova snaga i brzina u kojima duga industrijska revolucija dostiže svoj vrhunac.

Najdublja promena, zapravo, promena je u našoj predstavi o čovečanstvu, a ona je najupadljivija tamo gde je ljudstvo sakupljeno i zgusnuto — u gradu. Naša ranija predstava o ljudskom životu predstava je o pojedinačnim grupama — od kojih svaka govori svoj maternji jezik, drži se svoje utvrđene vere, sledi svoje sopstvene običaje. Mogla je to biti civilizovana zajednica ili divlje pleme, ali svaka od tih zajednica imala je svoje određene tradicije. A u njima su postojale i podvrste, obično porodice sa svojim još specifičnijim mesnim vezama i međuljudskim odnosima.

Danas su prirodna plemena i izolovane zajednice gotovo već iščezli. Lagodnost i brzina putovanja, nagle ekonomske potrebe koje teraju ljude u potragu za novim vrstama poslova, kao i poslednja dva rata, pomakli su sve granice i zbrisali većinu naših tradicija. Stara porodična struktura se ljulja, a društvo teži ka razbijanju u nove, manje zajednice, zapravo u svoje poslednje jedinice — ljudske individue, od kojih je i sastavljeno.

Atomizacija društva najočiglednija je u velikom kosmopolitskom gradu. Taj grad izgleda kao da je sastavljen od miliona nepovezanih jedinki od kojih se svaka koprcu sama za sebe, a ipak obuhvaćena strujom drugih bića. Oštrovide oči zapazile su to još pre sto godina, naročito u industrijskim gradovima, gde su pojedinci iz bliže ili dalje okoline dolazili da postanu ono što su neki drugi već postali — zupci novoga stroja. Većina zubaca nemaju nikakve veze jedni s drugima. A od samog trenutka kada je taj potres u društvu počeo — začela se nova slika društva — slika *ljudskih masa*, skupljenih u jednu nadličnu celinu izvesnom spoljnom silom, izvesnom nametnutom delatnošću — ljudskih masa u kojoj je svaka jedinka samo atom *ljudske snage* u novoj vrsti organizma — u industrijskoj državi.

Ideja o državi kao višem organizmu — kao superindividuu — davnašnja je. Ali, naša koncepcija takve države je nova, jer je naša industrijska civilizacija koja rađa atomizirano društvo — nova. Stara slika nije predstavljala mase ljudi skupljene nekom nametnutom ekonomskom snagom, niti nekom spoljnom prinudom. Superindividuum je bio racionalno biće kojim je upravljao razum unutar njega samog. Čuvari države, njeni upravljači, bili su njena sopstvena svest. Platon je opisao državu kao „uvećanog čoveka“.

Dve hiljade godina kasnije Hobs ju je nazvao „Levijatan“, veliko biće. Grad — država, kao Atina ili Sparta, mogao je biti „uvećan čovek“ ili „čovek napisan velikim slovom“, ali Engleska je bila prevelika za to. Bila je to velika riba u velikoj bari. Duša te Hobsove ribe bila je, možda, nadljudska, ali ona, još uvek, nije bila jedinstven i suvereni organizam.

Nekoliko vekova kasnije Radjard Kipling, suočen s demokratskom, industrijskom civilizacijom, nazvao je svoju alegoriju o Engleskoj „majka — košnica“. Ovde je zajednička volja, diktirana složenim instinktima, zamenila čak i duh Levijatana: sve jedinice držale su se na okupu samo slepim silama kolektivnog života.

Slika košnice imala je ogroman uspeh kao ideal saradničke društvene akcije. Sve moderne utopije (isključujući krajnje čežnjivu Sangri-La!) odrazile su ideal košnice. Čak i državnik takvog ranga kao Jan Smats hvalio ju je kao obrazac industrijskog društva. Platonova personificirana država i Hobsovo morsko čudovište zadivljuju nas kao fantazije, ali košnica je, izgleda, nešto više od poetske slike; ona, čini se, zuji oko nas.

Mislím da je taj koncept države — kolektivnog organizma načinjenog od množine malih radnika vođenih socijalnim snagama koje nijedan od njih

ne može da pronikne — potpomogao faktor koji je potpuno van naše mehanizovane industrije; taj faktor jedan je značajan događaj naše novije intelektualne istorije: širenje teorije o evoluciji.

Prvo su biolozi, zatim psiholozi a, konačno, i sociolozi, postali iznova svesni da čovek, *takođe*, pripada i životinjskom carstvu. Uticaj koncepta evolucije na naučna otkrića bio je ogroman, a još uvek nastavlja da se odvija u laboratorijama nauke; on je, *takođe*, i uzrok nekih manje trezvenih i zdravih inspiracija. Koncept neprekidne životinjske evolucije naveo je izvesne psihologe da umanje razlike između čoveka i njegovih životinjskih srodnika i inspirisao ih da pomisle kako je *homo sapiens* samo još jedna vrsta među primatama, sasvim ista kao i one, u suštini ne razlikujući se od čovekolikih majmuna i ostalih majmuna više no što se oni razlikuju među sobom, od vrste do vrste. Postepeno je misao o ljudskoj životinji ušla u optičaj, a suprotstavilo joj se samo nekoliko religioznih umova. Sociološkim teoretičarima koji su se oslanjali na nauku to je, pak, omogućilo da kao sasvim prirodnu činjenicu modelišu svoj koncept države po životinjskim zajednicama — mravinjaku i košnici.

Možda bi dobro bilo reći, kad smo već kod ovoga, da i sama pripadam redu naučnika — zato i ne raspravljam ni o jednoj religioznoj ili vitalističkoj doktrini; o takvim se stvarima i ne može raspravljati. Pa ipak, uprkos čovekovom zoološkom statusu, koji ja svim svojim srcem prihvatom, postoji čitava provalija između najviših životinjskih vrsta i najprimitivnijeg normalnog ljudskog bića: fundamentalna razlika u mentalitetu. Koreni su joj u razvoju jednog novog procesa u čovekovom umu — procesa koji je, čini se, svojstven jedino tom umu: *upotrebi simbola za ideje*. Pod „simbolima” ja podrazumevam sve vrste oznaka koje mogu biti upotrebljene da se iskažu neke stvari, bile one prisutne ili ne. Na nesreću, reč „simbol” ima veoma mnogo različitih značenja za različite ljude. Neki naučnici rezervisali su je samo za mistička obeležja, Rozikrucijanske simbole; neki pod simbolima podrazumevaju *značajne metafore*, kao što je Kitsov: „Veliki oblačni simbol uzvišene romanse”; neki ih upotrebljavaju u potpuno obrnutom smislu, govoreći „prосто o simbolima”, a misleći pri tom na prazne geste, na znakove koji su izgubili svaki smisao; dok neki, logičari uglavnom, koriste ovaj termin za matematičke oznake, signale koji konstituišu posebni kôd, kratki precizni jezik. Po njihovom shvatanju obične reči su, *takođe*, simboli, a običan jezik — simbolizam.

Kad kažem da je distinktivna funkcija ljudskog uma upotreba simbola, pri tom mislim na bilo koji od njih i na sve vrste istovremeno. Jer, svi

se oni razlikuju od znakova koje životinje koriste. Životinje, takođe, interpretiraju znake, ali samo za aktualne događaje i stvari, dejstvovanja ili očekivanja, pretnje ili obećanja, međaše identifikovanja sveta. Ljudska bića upotrebljavaju takve znake, takođe, ali iznad svega ona upotrebljavaju simbole — posebno reči — pomoću kojih misle i govore o stvarima koje nisu prisutne, niti očekivane. Reči tako prenose *ideje* koje mogu, ali ne moraju imati dublete u stvarnosti. Snaga razmišljanja o stvarima izražava se u jeziku, imaginaciji i spekulaciji — glavnim proizvodima ljudskog mentaliteta koji životinje s čovekom ne dele.

Jezik, taj najpromenljiviji, najnezamenljiviji od svih simbola, ostavio je svoj pečat na svim našim mentalnim funkcijama, tako da se one nužno razlikuju čak i od najbližih analogija u životu životinja. Jezik je zaposeo sva naša osećanja, i snove, i akcije, isto tako kao i naše rezonovanje koje je upravo njegov proizvod. Najveća promena koju je jezik izvršio jeste širenje vidika kod osoba jezički obdarenim. Životinje su svesne samo stvari iz sopstvene okoline i života. U ljudskoj svesti sadašnja, aktuelna situacija obično je najmanje važna. Mi nemamo samo sećanja i očekivanja; mi imamo i *prošlost* — u koju smeštamo svoje uspomene, i *budućnost* — koja umnogome prevazilazi naša sopstvena predviđanja. Naša prošlost je priča, naša budućnost — deo imaginacije. Naš ambijent, takođe, mesto je u šire, simbolično, shvaćenom mestu-univerzumu. Mi živimo u svetu.

Ova razlika u mentalitetu između čoveka i životinje čini da je rascep između njih skoro isto tako veliki kao i onaj koji je pukao između životinja i biljaka. Ima tu izvesnog kontinuiteta u poretku, ali pregrada ipak postoji. Ljudski životi korenito se razlikuju od životinjskog života. Pomoću naše neuporedivo šire svesti, naše snage predviđanja stvari i događaja van naše trenutne percepcije — mi smo stekli potrebe i ciljeve kakve životinje ne poseduju. Čak i najprimitivnija ljudska zajednica koja tek treba da se sretne s tim potrebama i ispuni te ciljeve, ne može se zapravo ni porediti s nekom životinjskom zajednicom. One mogu imati neke analogne funkcije, ali suštinske strukture im moraju biti različite, jer čovek i životinja žive u svakom pogledu — različito.

Najdublje razlike između čoveka i životinje, verovatno, uslovljava jedan deo ljudske svesnosti, jedna činjenica koja nije prisutna kod životinja, jer je one nikada u direktnom iskustvu nisu naučile: ta činjenica je naše predznanje smrti. Činjenica da moramo umreti nije obična, izolovana činjenica. Ona je izgrađena na širokom pre-

gleđu koji otkriva struktura istorije — kao niza preklapljenih kratkih života, mladosti i godina, uspona i opadanja. A iznad svega, ona je izgrađena na logičnom uviđanju da je *čovjekov sopstveni život u pitanju*, jer čovek je jedino biće koje može simbolično da razmišlja o životu, da pojmi svoju sopstvenu smrt. Naše znanje o smrti deo je našeg znanja o životu.

A šta je to što svi mi znamo o životu?

Svaki život kojeg znamo proizlazi iz nekog drugog života. Svako živo biće izvire iz nekog drugog živog bića. Negovo rađanje proces je nove individualizacije u struji života čije početke mi ne znamo.

Individualizacija je reč koju ne sretamo baš prečesto. Slušamo o individualnosti, ponekad kao pohvalu, ponekad kao ispriku nekog ko je u izvesnoj meri luckast. Slušamo i o „individui”, biću koje se stalno, kao dete-problem, prilagođava nečemu što se naziva društvo. Ali, kako individualnost nastaje? Šta nekoga čini jedinkom?

Fundamentalni biološki proces *individualizacije* ono je što obeležava život svakog roda, biljke ili životinje. Život je samo jedan niz individualizacija, a one mogu biti različitih vrsta i doseći različite stupnjeve.

Većina ljudi bi se, na brzu ruku, složila da *sva* živa bića žive svoje živote, zatim umiru. To bi se moglo nazvati truizmom. Ali, kao i svi truizmi i ovaj nije istinit. Najniži oblici života, takvi kao amebe — ne umiru. Kada porastu i kada bi se moglo očekivati da polože jaja ili na neki drugi način stvore porodicu — one se jednostavno podele i postanu dve nove jedinke spremne da opet rastu. A gde je tu stara ameba? Nije umrla. Ali, nema je više. Njena individualizacija bila je samo jedna epizoda u životu vrste, samo faza, promenljiv oblik koji se opet promenio. Amebe se individualizuju u prostoru, one se kreću, hrane, kao nezavisni organizmi — ali u vremenu one nisu iste te jedinke. One ne proizvode mlade kad ostare; one ostare i *postaju* ponovo mlade.

Kod svih viših životinja, međutim, konačna individualizacija završava se smrću. One proizlaze iz opšteg stabla, ali se ponovo s njim ne stapaju. Svaka posebno je jedan završetak. Negde na svom putu ka smrti one obično stvore nov život koji će ih naslediti, ali njihovu sopstvenu priču okončava smrt.

To je, takođe jedan obrazac. Svaka ljudska jedinka vrhunac je jednog neprocenjivo dugog niza njenih predaka, i svaka je osuđena da umre.

Živa loza je kao palmno stablo nastalo od sopstvenog, već iščezlog lišća. Svaki list niče iz stabla razvija se, raste, odumire; njegova prošlost usadena je u stablo odakle novi život niče. Tako stalno postoje završeci, ali stablo nastavlja da živi.

Značajna razlika između nas i naših životinjskih rođaka u tome je što oni ne znaju da će umreti. Životinje čitav život provedu izbegavajući smrt, dok ih se ona, konačno, ne dočepa. One ne znaju da će se to dogoditi. Niti znaju da su deo šireg života, već naleću na buktinju i ne znajući. Njihov cilj je da jednostavno nastave svoj hod, funkcionišu, izbegnu opasnost, žive od trenutka do trenutka u jednom beskonačnom *sada*.

Naša moć simboličnog poimanja dala je svakom od nas i poimanje samoga sebe kao krajnje individualizacije na stablu čovečanstva. Mi ne znamo kad i kakav će naš kraj biti, ali mi znamo da će *biti*. Mi, takođe, gledamo u lice i prošlost i budućnost, u razastrto vreme koje premaša bilo čije sećanje, u svet bogatiji od bilo kog sveta razuma, što sve doprinosi da nam naše vreme u tom svetu izgleda beskonačno kratko. To je, ujedno, i cena velikog dara simbolizma.

U izgledu tako neugodnih prospekata za budućnost (verovatno shvaćenih daleko pre svitanja bilo koje religiozne ideje!), ljudska bića su stvorila ciljeve drugačije od ciljeva ostalih živih bića.

Pošto ne možemo ispuniti svoj život nastavljajući da hodamo, mi želimo da imamo što više od života u našem kratkom trajanju. Ako naša individualizacija mora biti kratka, želimo da bar bude potpuna; tako smo mi inspirisani da mislimo, delamo, sanjamo snove, stvaramo, izražavamo svoje ideje i na sve moguće načine nadoknađujemo koncentrisanošću ono što ne možemo da postigemo dužinom svojih dana. Zbog toga tragamo za najvećom mogućom individualizacijom ili razvijanjem ličnosti. Čineći to mi postavljamo nov zahtev, ovoga puta ne zahtev za kontinuitetom, već samoostvarivanjem. To je ujedno i jedinstveno ljudski cilj.

Ali, očigledno je da se društvena struktura ne može stvarati samo na tom principu. Mali bi broj ljudi to mogao pokušati. Postoji jedno mesto, daleko odavde, zvano „Samoostvarivačka Zlatna svetska kolonija”. Ali, većina od nas nema zlatni svet da bi ga mogla naseliti. To je moguće učiniti jedino južno od San Franciska.

Međutim, jedan ideal ne može biti ozbiljno odbačen ukazivanjem da ga je nemoguće ostvariti pod postojećim uslovima. On još uvek može biti re-

alan ideal, a ako je izuzetno važan možemo promeniti uslove, kao što ćemo i morati da bi se ostvario ideal svetskog mira. Ako je potpuna individualizacija zaista svrha ljudskog života, naše društvo moralo bi biti u nju uključeno daleko znatnije nego što jeste. Ali, nije zlatno doba ono što mi želimo, već nešto drugo. Poznato je da potpuni individualist nije srećan čovek, čak i kada mu bogatstvo dopušta njegove nastranosti.

Činjenica je da je najveća moguća individualizacija shvaćena kao „uzeti što je moguće više, ne uskraćujući prava drugima“. Ali, nema realne mere onoga „što je moguće više“. Mera je određena samom jedinkom, a to je isto tako fundamentalno kao i saznanje o smrti. To je druga strana čovekovog poimanja prirode, njegovog poimanja života, velike, neprekinute struje života čitave loze iz koje njegova individualnost niče.

Jedan individualni život, ma koliko bogat, još uvek izgleda beskonačno kratak; nije važno koliko je samoostvarenja skoncentrisano u njemu, on je još uvek majušni atom, a mi ne prihvatamo da budemo sićušni kao atomi, čak ni hidrogenski atomi. Potrebno nam je mnogo više od punoće ličnog života da bismo prevazišli svoje užasno saznanje i sve ono što to saznanje u sebe uključuje. I mi i imamo više; mi imamo svoju istoriju, svoje obaveze stvorene još pre nego što smo bili i rođeni, svoju srodnost s ostalim čovečanstvom.

Svako biće nije samo slobodni, pojedinačni završetak, kao zeleni palmin list koji se razvija, raste u krivoljui lepote i umire kada za to dođe vreme; ono je čitav palmin list, onaj deo u stablu, takođe. Ono je vrhunac svih svojih predaka i predstavlja čitavu prošlost čovečanstva.

U svojoj kratkoj individualizaciji ono je *izraz čitavog čovečanstva*. I to je ono što život svake jedinke čini svetim i značajnijim od svega. Jer, jedan uništen život propast je čitavog jednog niza života. To je ujedno i ono pod čim ja podrazumevam povezanost jedinke i čovečanstva.

Sve životinje su nesvesno povezane sa svojom vrstom. Naslednost upravlja ne samo njihovim rastom, bojom i oblikom, već i njihovim akcijama, takođe. One nose svoju prošlost u svemu što čine. Ali, one to ne znaju. Nije im ni potrebno da znaju, jer one to ne mogu da izgube. Njihova povezanost s širim životom rase implicitna je samim njihovim bićima.

Naše saznanje da je život ograničen i kratak nagoni nas na daleko veću individualizaciju nego što je ona koju životinje mogu doseći. Naše men-

talne sposobnosti u većoj meri nas oslobađaju od urođenog ponašanja koje se naziva instinkt. Raspon naše mašte pruža svakome od nas zaseban svet, zasebnu svest, i preti da slomi instinktivne veze bratstva koje čine da čitavo jato haringj upliva u istu mrežu i da sve divlje guske okrenu glave u istom pravcu istog trenutka. Pa ipak, mi ne možemo dozvoliti sebi da izgubimo osećanje povezanosti sa svojom sopstvenom vrstom, jer: učinimo li to, naš sopstveni život svešće se na ništicu.

Osećanje naše povezanosti je društveno osećanje. Imamo ga prirodno, izvorno, baš kao i životinje, i isto tako nesvesno. Neposredno osećanje potrebe za svojom sopstvenom vrstom ono je što nas nagoni da marimo šta se dešava oko nas. Društveno osećanje je instinktivno osećanje povezanosti sa svim ostalim bićima — osećanje koje odražava ukorenjenost naše egzistencije u prošlost čovečanstva.

Ljudsko društvo oslanja se na to osećanje. Često se govori o oslanjanju na neophodnost saradnje ili o dominaciji jačeg nad slabijim, ali ja mislim da se te teorije bave više šablonima, a manje suštinama. U osnovi svega je povezanost ljudi, ili društveno osećanje. Ako bismo to izgubili, nema te prinude koja bi nas naterala da se držimo svojih dužnosti, jer ih više ne bismo osećali kao opredeljenja i obaveze. Nikakvo dostignuće ne bi više bilo važno, jer bi se gasilo zajedno s jedinkom, ne stekavši značaj u kontinuitetu života.

Ljudski razvoj kao značajan predmet čovekovog rasuđivanja gotovo uvek preti da pokida veze neposredne društvene uključenosti, koja životinjskom životu daje njegov srećni, nesvesni kontinuitet.

Kada napetost postane prejak, dolazi do društvenih nemira, anarhije, neodgovornosti; a u ličnom životu do osećanja osamljenosti i beskrajne majušnosti koji neke ljude izbace na obale nihilizma i cinizma, a druge privedu egzistencijalizmu ili nekim drugim, manje značajnim kultovima.

Tek tada se filozofi-sociolozi okreću ka životinjskim zajednicama kao modelima za ljudsko društvo. Nema revolta, štrajkova, nema suparništva, niti bilo čega „anti” — u košnici. Kada je pre pedeset godina Kipling stvorio svoju britansku utopiju nazvavši je „majka — košnica”, ta idealna država imala je potpuno kooperativnu ekonomiju, armiju koja je polazila u akciju bez gundanja, svaki čovek imao je iste impulse kada je neprijatelj zapretio njegovoj zemlji, a stanovništvo je bilo povezano takvom plemen-

skom solidarnošću da bi odmah izbacilo svakog stranca koji bi pokušao da se naseli kod njih i poremeti tradicionalni poredak stvari. Svaka jedinka, koja nije mogla da se uskladi sa zajednicom, morala je biti likvidirana; gubitak je žaljjen, ali pomoći nije bilo.

Ali, košnica nema značaja za čoveka, jer svoj skladni život ona duguje, u stvari, *nepotpunoj individualizaciji* svojih članova, koji su čak manje individualizovani nego neke druge životinjske vrste.

Nijedna pčela ne ispunjava *sve* esencijalne funkcije: hranjenje, nabavljanje hrane, građenje skloništa, nalaženje životnog druga, rasplodavanje. O kraljici se brine, nju hrane; ona ima samo rasplodne funkcije. Ona čak ne neguje ni svoju sopstvenu decu; postoje dadilje. Trutovi se rađaju i čuvaju samo kao ženici, a kada se romansa završi — ubijaju ih kao prave romantične junake.

Građenje, dadiljanje, nabavljanje hrane i ratovanje, povereno je sterilnim ženjkama koje ne mogu da se rasplode, mamazonkama koje obavljaju sav domaći posao. Tako tu ne postoji samo podela u radu, već i podela organa, funkcionalna i fizička nepotpunost. Neposredna povezanost svake pčele sa celinom omogućuje da košnica funkcioniše jednim organskim ritmom koji stvara utisak da su članovi zajednice tako čudno socijalizovani. U stvari, oni nisu socijalizovani; oni su združeni, jer su nepotpuni.

Kao što se vidi, sve ovo daleko je od čovekovog ideala. Nama je, pre svega, potreban svet u kome bismo mogli ostvariti svoje sposobnosti, razviti se i dejstvovati kao ličnosti. To ujedno znači i odricanje od instinktivnih šema ponašanja i predrasuda, instinkta čopora, u stvari.

Pa ipak, nama je neophodna emotivna bezbednost šireg, kontinuiranog života — svest o našoj uključenosti u čovečanstvo. Ali kako jesti i imati isti kolač istovremeno?

Ista ona sposobnost koja uslovljava našu potrebu za individualizacijom dolazi da spase našu društvenu povezanost; ovde mislim na jedinstveno ljudski talenat čuvanja ideja u sećanju putem simbola. Ljudski život, čak i u najjednostavnijim oblicima koje poznajemo, skroz-naskroz prožet je *društvenim simbolima*.

Sva fantastična verovanja u velikog pretka, simboli su izvornog i trajnog života stabla čovekovog iz kojeg svaki pojedinačni život niče. Totem, heroj, sveta krava — samo su najelemenarniji društveni simboli. Sa zrelijim pogledom

na svet i razvojem religioznih ideja simbolična slika čoveka obično se uklapa u božanski poređak sveta i moralnih zakona. Mi smo sinovi Adama i kćeri Eve. Ako bi se reklo da su Adam i Eva bili običan ljudski par, za koji se pretpostavlja da je živio na Bliskom Istoku, pre nego što je život postao težak, bio bi to čudan način govora; deci suseda ne obraćamo se kao Mr. Brounovim dečacima i Mrs. Brounovim kćerima. Ali, Adam je bio čovek, a Eva — žena (čak i sama njihova imena to znače!), a među našim prolaznim malim bićima svaki čovek je — čovek, a svaka žena — žena. Tu je ujedno i izvor čovekovog dostojanstva, osećanje koje bi moralo da dopre do svih razina društvenog života.

Većina ljudi sledi izvesne religiozne rituale koji podržavaju njihovo poznavanje života, ali čak i u najisključivijim slučajevima, mi neprestano izražavamo svoju veru u kontinuiranost ljudske egzistencije. Životinje obezbeđuju skrovišta i gnezda za svoje mladunce. Čovek stvara za — budućnost; često ni za šta drugo! Njegove prve velike građevine nisu bile stanovi — već spomenici. I ne samo materijalna zdanja, već iznad svega zakoni i institucije nešto su namenjeno budućnosti. Oni mogu biti prikladni za svoj trenutak, za svoje vreme, ali simbolizuju više od tog trenutka; simbolizuju društvo i neotuđivo čovekovo pripadništvo društvu.

Gde je onda mera naše moguće individualizacije bez gubljenja društvenog osećanja?

To je snaga društvenog simbolizma. Mi se možemo odreći svojih trenutnih, instinktivnih veza sa svojom vrstom samo do one mere do koje ih možemo zameniti simboličnim vezama. To je, u suštini, primarna funkcija socijalnih simbola, od rukovanja do posebno odevene skupine sudija Vrhovnog suda. U protokolu i ritualima, sankcijama i počastima, leži naša bezbednost od gubitka veza s čovečanstvom; u tim okvirima je naša sloboda da budemo individue.

Rečeno je da je jedno životinjsko društvo kao košnica upravo jedan organizam, a pčele-jedinke samo su njegovi organski delovi. Mislim da ta tvrdnja zahteva izvesnu rezervisanost, ali ipak sadrži u sebi dosta istine. Košnica *jest* jedna organska struktura, superindividuum, nešto nalik na *organizam*. Ljudski grad, međutim, jedna je *organizacija*. Iznad svega, on je simbolična struktura, jedna mentalna realnost, u stvari. Njegovi stanovnici istovremeno su i celina i pojedinci. Oni nisu živa masa, niti roj poluindividualizovanih pčela.

Model košnice pokrenuo je koncept ljudskih masa za koje bi se trebalo brinuti i vremenski i

prostorno, svrstati ih u kolone u vreme rata, vaspitavati da budu korisne ili da se žrtvuju za dobrobit svoje države.

U naoko dobroj analogiji životinjskog i ljudskog društva, analogiji košnice i grada, leži, čini mi se, filozofska zabluda svih totalitarnih teorija, i onih najiskrenijih i najidealnijih, pa čak i plemenite političke misli Platonove.

Mi smo kao list palminog drveta, svaki inkorporiran u njega, svaki deo stabla, svaki otvoren ka svetlosti i konačnom, posebnom životu.

Naš svet je ljudski svet organizovan da omogući najviši stupanj naše individualizacije. Može nas deset hiljada raditi u istoj fabrici, nekoliko miliona živeti u gradu kao što je Nju Jork, ali mi nismo masa: mi smo ljudstvo.

(Prevela s engleskog GROZDANA OLUJIĆ)

